

Handbok för skötsel

POSEIDON

Innehåll

Vad är naturmark	3
Allmän skötsel och kontroll	3
Underhåll och förvaltningsplaner	3
Naturmarksvärde	4
NO – Naturskog orörd	5
TS – Tallskog	6
LL – Lövskogslund	7
TB – Träd och buskridå	8
BB – Buskbryn	9
GB – Glest bryn	10
GM – Gles träd- och buskmark	11
HH – Hällmarkshed	12
SÅ – Slätteräng	13
Stig	14
Glänta	15
Stenmur	16
Jätteträd	16
Utsikt	17
Fågelholkar	17
Selektiv röjning	18
Röj inte så här! – Röj så här!	19
Beskärning	20
Slyslåtter	20
Ängsslåtter	21
Höggrässkötsel	21
Plantering	22
Faunadepå	22
Friställning	23
Gallring eller fällning av enstaka träd	23

Denna handbok är framtagen under 2013–2016 i en utvecklingsprocess där Poseidons miljövärdar, tillsammans med Naturcentrum, Jonas Stenström, har inventerat de vanligaste naturmarkstyperna inom Bostads AB Poseidons utemiljöer.

Med denna handboksomgrundskapar Poseidon lokala förvaltningsplaner för sin naturmarksområden. Dess bildarett långsiktigt verktygsom säkerställer att naturmarkerna utvecklas optimalt för att tillgodose ekologiska och sociala värden.

Text: Jonas Stenström
Illustrationer: Carina Lindkvist

© Bostads AB Poseidon och Naturcentrum AB, 2017

Vad är naturmark?

Med naturmark menar vi naturområden som ligger i anslutning till bostäderna. Naturmarken fyller viktiga biologiska funktioner, och är också en viktig social plats, för avkoppling och rekreation.

Naturmark kan alltså vara alltifrån orörd naturskog till en slätteräng med blommande örter och enstaka träd och buskar. Däremellan finns till exempel lövskogslundar, glesa bryn, ljunghedar, berg och våtmarker – alla med olika krav på skötsel.

Allmän skötsel och kontroll

Städning och gångvägar

Skötselmomentet är i allmänhet städning av icke-organiskt material, exempelvis plastpåsar, flaskor, kartonger och annat skräp. Städning ska utföras kontinuerligt så att naturmarkerna ger ett naturligt, rent intryck. Självdöda träd, grenar och kvistar som har fallit till marken är inte skräp och ska normalt lämnas kvar, eftersom de har betydelse för mångfalden.

Ris från tidigare röjningar ska däremot tas bort. Sådant kan samlas ihop i så kallade faunadepåer. En faunadepå är en tät och kompakt hög med ved och/eller ris, där smådjur har möjlighet att leva. Den bör placeras en bit från gångvägar och anläggningar så att den inte stör eller blir till en allmän avstjälpningsplats. Om ingen lämplig plats finns bör riset istället avlägsnas.

En zon på cirka en meter på var sida om anlagda gångvägar bör hållas fri från träd och buskar.

Kontroll

Naturmarken ska kontrolleras genom tillsyn två gånger/år. Vid tillsynen ska följande kontrolleras:

- Träd som kan utgöra skaderisk för människor eller egendom.
- Städning och framkomlighet på stigar, gångvägar och vid anläggningar.
- Att förvaltningsplanen efterföljs.

Avvikelse ska åtgärdas eller rapporteras för beslut om vidare åtgärd.

Träd i anslutning till anläggningar eller platser där människor rör sig och som utgör uppenbar skaderisk ska identifieras och rapporteras. Bedömning ska i första hand göras enligt QTRA¹ eller annan vedertagen metod för riskbedömning.

Bara för att ett träd är dött eller skadat behöver det inte innebära en skaderisk. Risken för skada beror på så mycket mer, till exempel placering, trädslag och vindfång.

Underhåll och förvaltningsplaner

Naturmark kan vara av många olika typer. Därför gäller inte samma skötsel i alla områden. Varje naturmark har en egen förvaltningsplan som beskriver hur den ska se ut och vad som ska göras. Vissa områden ska lämnas helt orörda, andra ska skötas på olika sätt.

Skötselmål för naturtyper

1) Riskbedömningssystem för träd

I förvaltningsplanerna beskrivs ett eller flera skötsel­mål för varje område. Skötsel­målet anger vilken typ av område som varje naturmarksområde ska vara. Här nedan presenteras de olika skötsel­målen (naturtyperna). De typer som nämns först kräver minst skötsel och de typer som nämns sist kräver mest skötsel. Bokstavs­förkortningen för de olika naturtyperna används bland annat på Poseidons skötselkartor.

NO – Naturskog orörd	<i>Ingen skötsel</i>
TB – Träd- och buskridå	
TS – Tallskog	
LL – Lövskogslund	
BB – Buskbryn	
GB – Glest bryn	
HH – Hällmarkshed	
GM – Gles träd och buskmark	
SÅ – Slåtteräng	<i>Skötselkrävande</i>

Skötsel­mål för punkt- och linjeobjekt

Förvaltningsplanerna anger också skötsel­mål för olika typer av särskilt intressanta företeelser som kan finnas i naturmarken. Det handlar om mindre områden eller objekt som kan ha särskild betydelse för biologisk mångfald, rekreation och historia.

Stig
Glänta
Stenmur
Jätteträd
Utsikt
Fågelholkar

Skötselåtgärder

Förvaltningsplanerna anger också vilka skötselåtgärder som bedöms vara lämpliga för att skötsel­målen ska uppnås.

Selektiv röjning
Beskärning
Slyslåtter
Ängsslåtter
Höggrässkötsel
Plantering
Faunadepå

Friställning

Gallring eller fällning av enstaka träd

Naturmarksvärde

Naturmark i bostadsområden eller stadsmiljö har flera olika funktioner. Den främjar ett rikt biologiskt liv och har betydelse för lek och rekreation. Den har också stor betydelse för ett områdes identitet och historiska förankring. Naturmarkerna kan ge en fläkt av den natur som funnits på platsen före bostäderna byggdes. Väl genomtänkta skötselåtgärder som återställer och bevarar gamla hagmarker, ljunghedar och skogar bidrar till att skapa attraktiva boendemiljöer med egen karaktär.

I förvaltningsplanerna anges naturmarksvärdet i två klasser – allmänt respektive högt naturmarksvärde.

Allmänt naturmarksvärde

Naturmarker som har allmän betydelse för biologisk mångfald, rekreation, upplevelse eller historia.

Högt naturmarksvärde

Naturmarker som har särskild betydelse för biologisk mångfald, rekreation, upplevelse eller historia.

NO – Naturskog orörd

I ett naturområde som har lämnats orörd en längre tid och fått sköta sig själv, växer oftast en varierad skog med inslag av döda träd. Detta är helt naturligt och gynnar den biologiska mångfalden.

Den orörda naturen uppskattas av såväl människor som djur och växter. De skogar som lämnats orörda länge är oftast lättare att ta sig fram i än skogar där man har gallrat och röjt, eftersom man slipper ris, små stubbar och tät

vegetation av sly.

Orörd naturskog passar bra i lite större områden och på något avstånd från bostäderna. Däremot finns det inget som hindrar att anlägga mindre gångvägar och stigar genom orörd naturskog.

Skötselåtgärder

Naturskogen ska i huvudsak lämnas att sköta sig själv, och skötselbehovet är alltså litet. Städning av skräp ingår alltid i skötseln av naturskogar, men döda träd, grenar och kvistar räknas inte som skräp och ska därför vara kvar. Skötsel av gångvägar, underhåll av stigar och kontroll ingår också.

TS – Tallskog

Med tallskog menas skogsområden som domineras av tall, men som ändå inte är orörda naturskogar. Tallarna kan vara högvuxna likt en pelarsal där sikten är god mellan träden. Vissa träd kan vara mer knotiga och lågvuxna. Om tallarna står riktigt glest och om marken är bördig, är det inte ovanligt att det finns ett lägre skikt med till exempel hassel, andra buskar och lövträd under tallarna.

Det finns ganska gott om tallskog i många av Poseidons naturmarker, främst i Kortedala. Naturtypen passar bäst när den har ett visst avstånd till bostäderna. Står de höga tallarna för nära riskerar de att ge allt för mycket skugga till husen, men på ett visst avstånd kan den glesa och öppna skogen upplevas inbjudande.

Skötselåtgärder

Normalt krävs ganska få skötselåtgärder i tallskogen, sär-

skilt om marken är mager och har ett tunt jordtäckte. *Höggrässkötsel* eller *slyslåtter* kan vara motiverat i gränzonen mot öppen mark eller i gläntor för att upprätthålla en öppen sikt in i skogen. Men man bör normalt inte röja bort alla mindre träd och buskar i skogsbrynet utan spara en del för att skapa variation och minska skötselbehovet. Man bör också vara försiktig med att genomföra omfattande gallring eller röjning i tallskogen. Ofta leder det bara till att det på sikt blir ännu tätare, genom uppslag av sly.

I vissa tallskogar kan tidigare ogenomtänkta gallringar och röjningar ha stimulerat ett kraftigt uppslag av sly i form av rotskott och stubbskott. Detta är särskilt uppenbart där jordtäcktet är tjockare och marken mer bördig. I sådana områden krävs det genomtänkta restaureringsåtgärder med *selektiv röjning* och kontinuerligt återkommande skötsel för att återskapa ett mer naturligt glesare lägre skikt med träd och buskar.

I likhet med de flesta andra naturtyper lämnar man alltid gamla och döda träd till glädje för fåglar och skalbaggar.

LL – Lövskogslund

Med lövskogslund menas en lövskog med äldre ädellövträd, som ek, alm, ask, lind och lönn. De gamla, grova träden är särskilt värdefulla. Under träden finns ofta ett skikt med lägre träd och naturliga buskar som hassel, olvon, brakved med mera. På marken växer vanligtvis rikligt med örter, särskilt på våren då det kan prunka av vitsippor, svalört och andra blommor. Lövskogslundarna har också ett rikt fågelliv.

Lövskogslundar har högt värde som naturmarker. De är särskilt biologiskt rika och omtyckta för promenader och rekreation. Eftersom lövskogslundar ofta har varit ängsmarker under tidigare århundranden är det inte ovanligt att det förekommer stenmurar eller andra spår efter tidigare människors brukande.

Skötselåtgärder

Lövskogslunden kräver måttliga skötselåtgärder. Det viktigaste är hänsynen till gamla och grova träd, att se till att

de får tillräckligt mycket livsrum genom att fälla yngre träd som växer upp i deras kronor. Det kan också vara lämpligt att identifiera och välja ut yngre träd som på sikt kan få utvecklas till jätteträd. Eftersom det är trevligt att gå i lövskogslundarna kan det vara lämpligt att röja fram mindre gläntor, stigar och gamla kulturlämningar. För övrigt bör man vara försiktig med större gallringar och röjning eftersom marken är bördig och det snabbt växer upp nytt sly där man har röjt. Gränsen mot öppen mark bör normalt skötas som glest bryn eller buskbryn.

Om tidigare ogenomtänkta gallringar och röjningar har stimulerat ett kraftigt uppslag av sly i form av rotskott och stubbskott, kan det krävas genomtänkta restaureringsåtgärder med *selektiv röjning* och kontinuerligt återkommande skötsel för att återskapa ett mer naturligt glesare, lägre skikt med träd och buskar.

I likhet med de flesta andra naturtyper lämnar man alltid gamla och döda träd till glädje för fåglar och skalbaggar.

TB – Träd och buskridå

Med träd- och buskridå menas täta dungar med träd och buskar, ofta omgivna av öppen mark. Träd- och buskridåer har betydelse genom att de kan ge lä och skydd och skapa mer eller mindre avgränsade rum i landskapet. I en träd- och buskridå låter man särskilt buskskiktet med naturliga buskar bli tätare än i till exempel *gles träd- och buskmark*.

Träd- och buskridåer passar bra i områden där till exempel stora gräsmattor eller andra stora, öppna ytor behöver brytas av för att inte ge för ödsliga intryck. Ridåerna kan skapa naturliga uppehållsplatser för människor och ger en variation med träd och buskar som lockar fåglar och andra djur. Särskilt värdefulla är träd- och buskridåer med mycket blommande och bärande träd och buskar.

Skötselåtgärder

En redan etablerad träd- och buskridå kräver oftast ganska lite skötsel. Eventuellt kan enstaka utstickande grenar behöva *beskåras*. Om den omgivande marken består av gräsmatta kan det vara en fördel att lämna en zon på några meter med *höggrässkötsel* närmast träd- och buskridån. På så vis blir det enklare att klippa gräsmattan utan att få grenar i ansiktet vid klippningen.

I det långsiktiga arbetet med träd- och buskridåer kan det vara lämpligt att genomföra begränsade *selektiva röjningar* och fällning av *enstaka träd*, för att gynna blommande och bärande arter. Ädellövträd med stora och låga kronor och naturliga buskar bör normalt ges företräde före klens träd och yngre, högstammiga träd med små kronor.

BB – Buskbryn

Med buskbryn menas ett bryn med ganska mycket buskar i gränsen mellan skog och öppen mark. Eftersom det är ljusare i brynet än inne i skogen, växer det också mera unga träd och buskar här. Detta är det naturliga tillståndet för bryn.

Buskbryn uppstår därför naturligt i de flesta gränsozoner mellan skog och öppen mark. De ger skydd och lä samt lockar fåglar och andra djur. Bryn i söderläge är särskilt inbjudande för både djur och människor. Särskilt värdefulla är bryn med mycket blommande och bärande träd och buskar.

Skötselåtgärder

Ett redan etablerat buskbryn kräver ganska lite skötsel. Eventuellt kan enstaka utstickande grenar behöva *beskåras*. Om den omgivande marken består av gräsmatta kan

det vara en fördel att lämna en zon på några meter med *höggrässkötsel* närmast buskbrynet. På så vis blir det enklare att klippa gräsmattan utan att få grenar i ansiktet vid klippningen.

I det långsiktiga skötselarbetet ingår *klippning av bruksgräsmatta* eller *höggrässkötsel* av den öppna intilliggande marken, så att inte sly och buskar långsamt vandrar in på de ytor som ska vara öppna.

I själva brynet kan det ibland vara nödvändigt att genomföra *selektiva röjningar* och fällning av *enstaka träd* för att gynna blommande och bärande arter. Ädellövträd med stora och låga kronor och naturliga buskar bör normalt ges företräde före täta slybestånd, klens träd och yngre, högstammiga träd med små kronor. Skötselåtgärder är främst befogade om tidigare åtgärder skapat en obalans med mycket stubb- och rotskott istället för naturliga träd och buskar. Det kan ibland även vara befogat att ta bort enstaka höga träd som skuggar på ett olämpligt sätt.

GB – Glest bryn

Med glest bryn menas en gles träd- och buskmark som gränsar mot en öppen yta, och som blir tätare längre in i skogen. Glesa bryn passar bra nära bostäder eller rekreationsytor. De ger ett inbjudande intryck och variationen med träd, buskar och gläntor lockar fåglar och andra djur. I gläntor på marken kan man få stor rikedom av örter. Bryn i söderläge är särskilt inbjudande, både för djur och människor.

Skötselåtgärder

Glesa bryn är en skötselkrävande naturtyp. Den kräver mer skötsel än ett buskbryn, beroende på att en större andel av marken ska hållas fri från träd och buskar. Med väl planerade åtgärder kan man skapa bryn som på sikt kräver min-

dre skötsel. Skötselåtgärderna är ungefär desamma som gäller för GM – Gles träd- och buskmark, men den totala ytan som behöver skötas är normalt mindre.

Målet är att genom *selektiv röjning* skapa ett glesare bryn mot fastigheterna. Gallra och *röj selektivt* bort sly och träd med långa, höga stammar. Längst ut ska det växa låga träd och buskar. Röj eventuellt fram mindre stigar för att locka in folk i området. Skapa små gläntor, men undvik att skapa stora, helt öppna "hål" mellan kronorna. Titta även uppåt när du röjer!

Spara låga träd och buskar och sådana som har blommor, nötter eller bär. Spara boträd, torrträd eller gamla träd om det finns. Nytt småsly som kommer upp bör årligen antingen tas bort genom *slyslåtter*, sparas i dungar eller *gallras selektivt*.

Ris i större mängd transporteras från platsen. Mindre mängder kan lämnas i *faunadepå* på lämplig plats.

Skötsel av bryn innefattar oftast *höggrässkötsel* eller *ängsslåtter* i vissa delar.

GM – Gles träd- och buskmark

Med gles träd- och buskmark menas ett område med glest stående träd och buskar som står för sig själva eller i grupper och buskage. Mellan träd och buskar finns mer eller mindre öppna ytor bestående av berghällar och små gräsmarker. Gles träd- och buskmark skulle också kunna kallas hagmark, det vill säga den typ av gamla trädbevuxna betesmarker som var vanliga i odlingslandskapet förr men som numera har blivit allt mer sällsynta. I dessa marker var det betande djur som höll markerna öppna. I den glesa träd- och buskmarken är det Poseidons miljövärdar som gör jobbet.

Odlingslandskapet hagmarker tillhör vårt lands mest artrika och älskade miljöer. Här trivs både människor, väx-

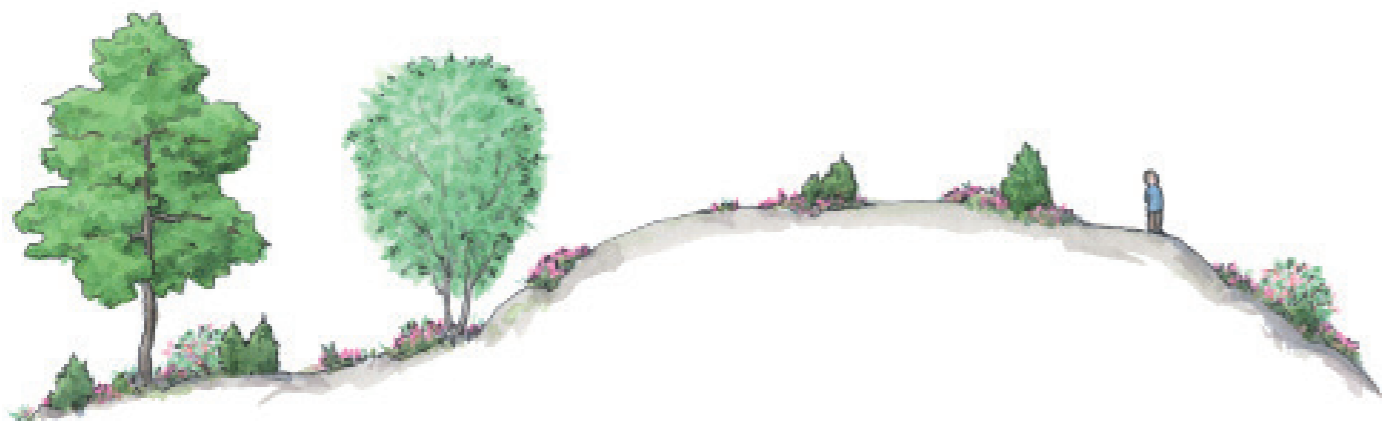
ter och djur. Av särskild betydelse är blommande örter på marken, gamla grova träd och blommande buskage.

Den glesa träd- och buskmarken passar särskilt bra på innegårdar eller andra områden där många människor rör sig i bostädernas närhet. Områden med inslag av hållmarker är särskilt lämpliga eftersom det minskar skötselbehovet.

Skötselåtgärder

En gles träd- och buskmark kräver normalt årligen återkommande *ängsslåtter*, *höggrässkötsel* eller *slyslåtter*.

I det långsiktiga arbetet med glesa träd- och buskmarker kan det vara lämpligt att genomföra begränsade *selektiva röjningar* och fällning av *enstaka träd*, för att gynna blommande och bärande arter. Ädellövträd med stora och låga kronor och naturliga buskar bör normalt **ges** företräde före klena träd och yngre, högstammiga träd med små kronor.

HH – Hällmarkshed

Med hällmarkshed menas ett öppet område med berg-hällar och mager vegetation, främst till exempel ljung, enbuskar, nypon och enstaka träd såsom tall, rönn och björk. Dessa områden är rester av ett idag försvunnet landskap med vidsträckta ljunghedar där människor för mer än hundra år sedan höll landskapet öppet genom bränning, vedtäkt och betande djur. De ger en fläkt av historien.

Många av Poseidons bostadsområden är byggda på marker som historiskt har varit ljunghed.

Hällmarkshed är trevliga rekreativsområden som passar bra där det finns berghällar och ljung. De öppna hällmarkerna inbjuder och bidrar till en öppen och ljus miljö. Hällmarkshed har också stor betydelse för biologisk mångfald genom att blommande ljung lockar bin och humlor, men också för att många andra djur och växter trivs i detta öppna naturlandskap.

Skötselåtgärder

I skötseln av hällmarksheden ingår främst att hålla undan uppväxande sly och träd så att den öppna miljön bibehålls. *Höggrässkötsel* och *trimning* av ljung är positivt. När ljungen slås förnygras den, och upp kommer en fin matta med spirande unga ljungskott. Samma effekt uppnås vid bränning men denna metod kan vara olämplig nära bostäder. Skötselåtgärder kan behöva genomföras varje år eller mera sällan om uppslaget av årssly är litet.

Man bör eftersträva relativt stora, öppna ytor men för att öka variationen och hålla nere skötselbehovet, kan man lämna dungar och solitärer av träd och buskar. Särskilt bör man spara fina enbuskar eller andra blommande och bärande träd och buskar.

SÄ – Slätteräng

Med slätteräng menas ett öppet gräs- och örtbevuxet område, ibland med glest stående träd och buskar. Bland ängsväxterna på marken förekommer blommande örter som kan locka till sig fjärilar och andra insekter. Det är speciella örter som trivs i ängarna, till exempel prästkrage, liten blåklocka, käringtand, gökärt och kattfot. De ger oftast en anspråkslös blomsterprakt med små blommor.

Slätterängen hör naturligt hemma i det gamla odlingslandskapet. Det var här man slog hö för att ha som vinterfoder till kreaturen. Ibland tog man även löv från träden och därför förekommer även så kallade hamlade träd.

Slätterängen passar särskilt bra där många människor rör sig i bostädernas närhet. Bästa platsen för en slätteräng är en mager naturlig mark, ibland med enstaka träd och buskar. Notera att det kan vara svårt att anlägga en örtrik slätteräng på gamla gräsmattor eller åkrar eftersom marken oftast är för bördig. Om man ändå vill försöka bör

man välja en mager gräsmatta, eventuellt avlägsna den översta matjorden och blanda i sand. Gödsla aldrig en slätteräng, då tar högvuxna gräs och gröna, storbladiga växter över.

Lämpliga fröblandningar och tips kan man hitta här:
<http://www.vegtech.se/markmiljoer/angsprodukter>
<http://pratensis.se/hur%20gor%20jag.htm>

Skötselåtgärder

En riktig slätteräng kräver kontinuerlig skötsel. På våren bör ängen fagas, vilket innebär att man tar bort gamla löv och grenar som kan vara i vägen för slättern.

Slätter av örtrika lågvuxna ytor görs när blommorna har blommat över, någon gång från början av juli till början av augusti. Där det växer högt gräs och lite örter kan slättern göras tidigare.

Slätter bör i första hand göras med skärande redskap, lie eller slätterbalk, men det kan även fungera med trimmer.

Höet räfsas samman och tas bort, detta är helt nödvändigt. Där det växer örter bör de få ligga kvar tills att de har fröat av sig. När höet torkar hinner också olika insekter och larver att krypa ut.

Stig

Med stigar menas naturliga stigar i naturmark, utan beläggning. Stigarna kräver normalt ganska lite underhåll men vissa åtgärder kan behövas för att underlätta framkomlighet eller för att tydliggöra stigen. Särskild vikt bör läggas vid att entrén till stigen blir tydlig. Rätt utformad ska entrén bjuda in till strövtåg.

Skötselåtgärder

Om tillräckligt många människor går på stigen blir den tydlig av sig själv. Men om den är otydlig eller saknas kan den behöva röjas fram. Dessutom kan det vara nödvändigt att

ta bort enstaka träd och buskar som är i vägen och hindrar framkomligheten. Ofta kan det ändå räcka med att röja fram en stig, sedan sköter den sig själv genom att människor följer den.

Man bör kunna uppfatta vart stigen tar vägen, men samtidigt bidrar krökar och svängar till att det blir mer spännande.

Viss *selektiv röjning* någon meter på vardera sidan om stigen kan var lämplig, men man bör inte ta bort för mycket så att det istället leder till ett kraftigt uppslag av sly. Stigen ska leda framåt, inte åt sidorna!

Vid röjning bör man vara särskilt noggrann med att såga av stubbar tätt vid marken, så det inte går att snubbla på dem. Sly, ris och grenar som röjts bör normalt avlägsnas från stigens omedelbara närhet.

Glänta

Gläntor i skogen skapar variation och bildar små rum som inbjuder till lek och avkoppling. Den ljusa miljön kan också vara till glädje för vissa växter och djur.

Skötselåtgärder

En glänta kräver ofta ganska lite skötsel, men naturen kan få lite hjälp på traven genom att man *selektivt röjer* undan lite sly på en mindre yta. Det ger betydligt större mervärde och kräver mindre långsiktig skötsel, att röja fram en

glänta istället för att röja lite varstans i skogen. När väl en glänta har uppstått, och människor lockas dit, kan den bevaras av sig själv enbart genom att människor och djur trampar på marken. Men det kan ändå vara nödvändigt att upprätthålla gläntan genom *slyslötter*. Växer det högt gräs i gläntan kan årlig *höggrässkötsel* vara lämpligt.

Brynet mot skogen i en glänta kan vara ett tätt bryn, vilket ökar känslan av att befinna sig i ett rum, eller ett glesare bryn vilket skapar mer kontakt med den omgivande skogen.

Stenmur

Stenmurar är historiska lämningar efter äldre tiders jordbruk. Stenarna röjdes från åkrar och ängar. Murarna visade gränsen mellan olika fastigheter eller användes till att hägna för betesdjuren. Det finns många olika slags stenmurar, allt ifrån smala så kallade enkelmurar till breda och kraftiga dubbelmurar. Om odlingsmarkerna har övergivits och vuxit igen kan stenmurarna påträffas i områden som numera är skog.

Stenmurar i naturmarken är ett värdefullt inslag som man ska vara rädd om. Det berättar om gamla tider och är

vackra att titta på. De kan vara bostad åt ödlor och andra smådjur och inspirerar ofta till lek.

Skötselåtgärder

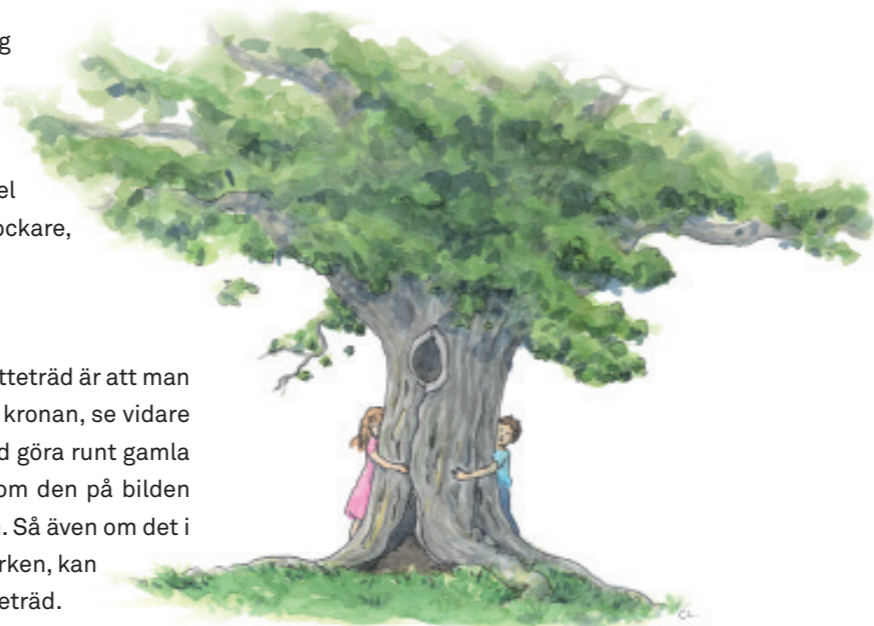
Stenar som ramlar ner från muren bör läggas tillbaka på plats. För övrigt är det lämpligt att *röja selektivt* runt stenmuren så att den kommer fram bättre och får lite sol på sig. Däremot kan man gärna spara enstaka naturliga buskar och större träd.

Jätteträd

Jätteträd är spännande. De berättar om en lång historia och är bostad åt många olika växter och djur. Ihåliga och murkna träd är särskilt värdefulla. Många tror att ihåliga träd är instabila men det är fel. Gamla ekar till exempel dör från insidan i takt med att stammen blir tjockare, vilket är helt naturligt.

Skötselåtgärder

Den viktigaste åtgärden när det gäller gamla jätteträd är att man röjer undan konkurrerande träd som växer in i kronan, se vidare under *friställning*. Detta ska man normalt alltid göra runt gamla stora träd. Även om träden inte är så stora som den på bilden kan man tänka på att de kan bli det i framtiden. Så även om det i dagsläget inte finns så gamla träd på naturmarken, kan man röja runt träd som på lång sikt kan bli jätteträd.

Utsikt

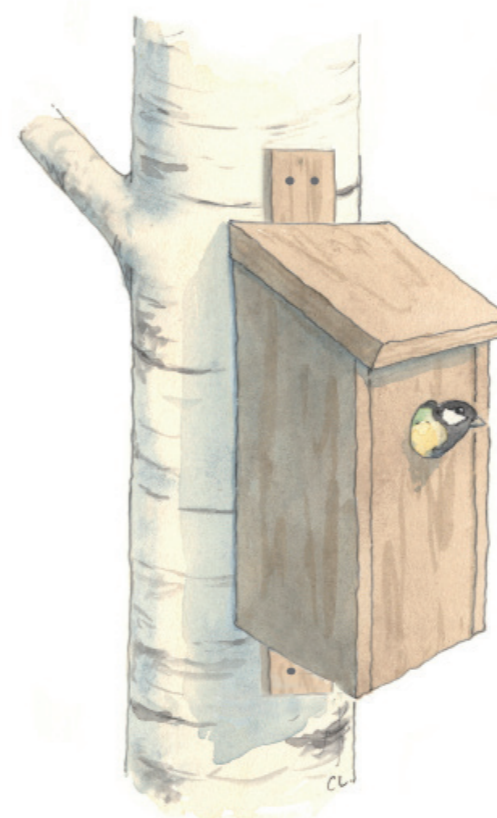
Utsiktsplatser har alltid fascinerat människor. Om det finns utsiktsplatser i naturmarken bör dessa platser uppmärksammas särskilt.

Skötselåtgärder

De flesta utsiktsplatser växer igen med tiden om man inte håller dem öppna. Därför bör man kontinuerligt röja bort

träd och vegetation som riskerar att skymma utsikten. Men man behöver inte ta bort allt. Vissa träd och buskar kan bidra till att skapa spännande siktlinjer eller vara värdefulla i sig själva.

Det är lämpligt att röja fram en stig till utsiktsplatsen så att folk hittar ditt. Bord och bänkar kan bidra till att skapa en inbjudande plats.

Fågelholkar

Fågelholkar är ett enkelt sätt att gynna fågellivet, särskilt i områden som saknar naturliga boträd. Fågelholkar brukar också uppskattas av de boende. Enkla fågelholkar i trä är det bästa. Man kan lätt tillverka sådana själv.

Frågan hur man ska sätta upp holkarna brukar vara föremål för en del diskussioner. Vi rekommenderar att man spikar upp holkarna på träd som inte är särskilt värdefulla, till exempel som på bilden. Spikarna gör ingen skada på träden, men man ska tänka på att en stock med spik i aldrig får skickas till ett sågverk. Använd gärna spik med lite större huvud, men aldrig kopparspik.

Spik är bättre än skruv eftersom spiken "följer med" när stammen växer utåt. Skruven sitter kvar vilket gör att holken kan spricka. Vissa rekommenderar träspik, men risken är stor att dessa går av, och då ramlar holken ner. Ståltråd och band runt stammen är olämpligt eftersom de stryper det växande trädet.

Selektiv röjning

Med selektiv röjning menas att man noggrant väljer ut vad man ska spara och vad man ska ta bort, när det gäller sly av träd och buskar. Det är viktigt att tänka både på lång och kort sikt. Hur vill man att området ska se ut om 20–50 år? *Selektiv röjning* är särskilt befogad där ogenomtänkta tidigare gallringar och röjningar har stimulerat ett kraftigt uppslag av sly i form av rotskott och stubbskott men det kan också vara lämpligt i andra typer av områden.

Genom att gallra bland det som idag upplevs som sly kan man skapa morgondagens naturmark. I normalfallet väljer man att spara naturliga buskar och olika trädslag för att skapa variation. Ädellövträd är särskilt värdefulla. Asp har mjuk ved och kan bli fina boträd. Sälg är värdefullt för bin. Träd och buskar med blommor, bär och frukter ska man också vara rädd om.

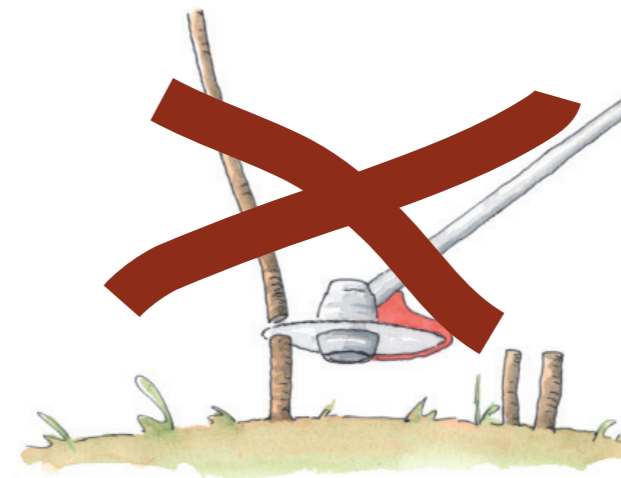
Det gäller att ta bort lagom mycket beroende på hur området ska skötas i framtiden. Tar man bort för mycket så att marken blir för öppen, skapar man ett större skötselbehov i framtiden. Tar man för lite märks det kanske inte. Det är alltid mycket bättre att lägga årliga resurser på att

selektivt röja mindre ytor än att röja bort allt på stora ytor med flera års mellanrum.

Innan man börjar såga bör man märka ut det som ska sparas och det som ska tas bort. Ett vanligt sätt är att märka det som ska sparas med färgade band och det som ska tas bort med märkfärg. Detta brukar kallas att *stämpla*. Är man osäker på vilka arter av träd och buskar som växer i ett område eller vad man bör spara respektive ta bort, bör man vid stämplingen ta hjälp av någon med relevant kompetens.

När man röjer bör man kapa så nära marken som möjligt. Vassa slystubbar, som man kan snubbla på, passar inte i naturmarker där människor ska röra sig och barn ska leka. Sådana stubbar ger också upphov till mer stubbskott och det blir mer svårskött än om man kapar jäms med marken. Lämpliga verktyg kan vara en lätt motorsåg, japansåg, grensax eller det man känner sig mest bekväm med och som passar bäst i det enskilda fallet. Trimmer eller röjsåg med trekantsklinga kan fungera, men om man inte får av stubbarna längs marken måste man ta dem på annat sätt efteråt.

Vid röjning blir det ofta stora mängder ris som bör transporteras bort. Mindre mängder kan lämnas på lämplig plats, så kallade fanuadepåer.

Röj inte så här!

Röjsåg med sågklinga är svår att använda vid selektiv röjning av naturmarker. Röjsågen hör bättre hemma i skogsbruket. Det är svårt att kapa stubbarna tillräckligt nära marken utan att klingan blir slö. En annan risk med röjsåg är att man tar bort alldeles för mycket, vilket skapar ett ännu större skötselbehov i framtiden.

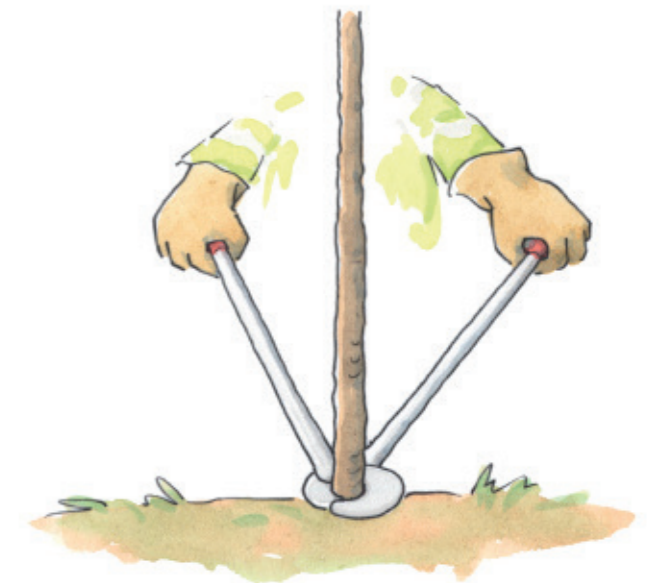
Trekantsklinga är inte lika känslig om den går i marken, men om slyet är grovt kan det vara svårt ändå. Lyckas man inte kapa vid marken bör man alltid ta bort stubbarna på annat sätt efteråt. Då blir marken mycket lättare att sköta i framtiden.

Röj så här!

Med en kraftig grensax går det förhållandevis snabbt och bra att klippa sly på ett sätt så att inte stubbar lämnas.

En bra handsåg är utmärkt verktyg som funkar för lite grövre sly och småträd.

För den som har vana, "körkort" och känner sig bekväm, kan en lätt motorsåg vara användbar. Men det kan ändå vara svårt att såga nära marken utan att sågen blir slö. Då är det lättare att såga i omgångar. Först kapa ner trädet och sedan såga bort stubben. På så vis får man bättre kontroll.

Beskärning

Beskärning av träd och buskar i naturmarken är en mindre vanlig åtgärd, men den kan mycket väl vara befogad på vissa platser. Det kan till exempel vara lämpligt att beskära enskil-

da grenar eller buskar som annars hänger ut och är i vägen vid en gångväg eller annan plats där människor befinner sig.

Oftast handlar det kanske om att ta ner någon nedhängande gren eller stamma upp ett träd längs en gångväg, men det kan också innebära att man beskär en buske till en viss form. Exakt hur man går tillväga får avgöras från fall till fall utifrån vad det är man vill uppnå.

Slyslåtter

Slyslåtter är en variant av höggrässkötsel, med den skillnaden att den främst riktar sig mot att hålla undan årsskott av sly och att den kan göras året om. Det kan vara en lämplig åtgärd för att hålla tillbaka ett slyuppslag efter att man har öppnat ett område genom att fälla träd eller röja sly.

Slyslåtter bör alltid genomföras årligen och skotten bör kapas så nära marken som möjligt så det blir en jämn fin markyta utan "spikmatta". Genom årlig slyslåtter kan rotuppslag av nytt sly på sikt minska, efterhand som man magrar ut de gamla rötterna som finns i marken.

Slyslåtter kan göras med trimmer eller röjsåg lämpligen utrustad med trekantsklinga. En buskklie är också ett utmärkt, tystare och miljövänligare alternativ.

Om det blir liggande mycket ris efter slyslåttern bör man räfsa undan det. Om det är mindre mängder kan naturen själv klara av att bryta ner det. Men det får inte ligga kvar så mycket att det känns obekvämt att gå på marken.

Ängsslåtter

En riktig slåtteräng kräver kontinuerlig skötsel. På våren bör ängen fagas. Det betyder att man tar bort gamla löv och grenar som kan vara i vägen för slåttern.

Ängsslåtter innebär att man slår gräs och örter, en eller två gånger under sommaren. Slåtter av örtrika lågvuxna ytor görs när blommorna blommat över, någon gång från början av juli till mitten av augusti. Där det växer högt gräs kan slåtter göras tidigare.

Slåtter bör i första hand göras med skärande redskap, lie eller slåtterbalk, men det kan även fungera med trim-

mer. Lien är det traditionella redskapet som har fördelar bland annat genom att den är tyst och mindre störande än motordrivna redskap. Lien väcker också intresse och är ett bra sätt att få kontakt med de boende. I jämförelse med trimmer är arbetsställningen mer ergonomisk och det går snabbare för den som kan tekniken och har en bra och skarp lie.

Skärande redskap anses gynna örterna på gräsens bekostnad men det finns undersökningar som visar att det kan fungera lika bra med trimmer, med trekantigt snöre.

Höet räfsas samman i strängar och får sedan torka några dagar på plats. När höet torkar hinner örterna fröa av sig och olika insekter och larver hinner krypa ut. Sedan är det nödvändigt att ta bort höet, annars kväver man den spirande vegetationen och gödslar marken.

Höggrässkötsel

Höggrässkötsel är en variant av ängsslåtter med något lägre ambitionsnivå. Den lämpar sig på gräsytor med färre örter och kan vara ett lämpligt alternativ till gräsklippning. På samma sätt som för ängsslåtter kan man använda trimmer, lie eller slåtterbalk. Men vid höggrässkötseln är tid-

punkten på sommaren inte så noga. Å andra sidan ska man tänka på att om det finns blommande örter är det alltid en fördel att vänta tills dessa har blommat över.

Om gräset är högvuxet bör man kratta undan det efter att det är slaget, annars ligger det och gödslar marken och ser även tråkigt ut. Där gräset är lågvuxet kan markens egen nedbrytning klara av att ta hand om det.

Plantering

Plantering tillhör inte de vanligaste åtgärderna i naturmarker, men kan vara befogad i vissa fall, till exempel i områden som upplevs vara alltför öppna. Det kan också vara ett sätt att skapa ett fint bryn eller en flerskiktad skog och variation i ett område med likåldriga träd. Exempel på arter som kan tillföra nya värden till ett område är naturliga buskar

och blommande och bärande träd.

Vid plantering i naturmark bör man eftersträva att välja trädslag och arter som naturligt kunde ha växt på platsen. Exempel på arter kan vara hassel, enbuskar, fläder och nyponros. Bland träden kan det vara till exempel körsbär, apel eller ädellövträd. Om det är svårt att få tag på vad man söker på en plantskola kan man pröva att gräva upp och flytta plantor från naturen.

Undvik att tillföra näringsrik jord i samband med plantering, särskilt om de befintliga markförhållandena är mer näringsfattiga.

Faunadepå

Faunadepå är en hög med ris, grenar och stockar som har samlats ihop i en hög. Ordet kommer sig av att dessa "depåer" med ved gynnar flera arter i faunan. Vissa fåglar som koltrastar, gårdsmyg och rödhake gillar att bo eller hålla till i rishögar. Det gör även igelkottar. Många skalbaggar lever i död ved och under murkna trädstammar övervintrar salamandrar och grodor.

En faunadepå kan bestå av alla typer av grenar och ved. Den ska vara så kompakt som möjligt – det gynnar de flesta arter. För djurens skull är det också bra om den kan få solljus, men å andra sidan bör den läggas på en lite undanskymd plats i naturmarken. Annars finns risk att människor som ser den lockas att slänga skräp på den. Genom att bygga faunadepån lite snygg och prydlig minskar man denna risk.

Faunadepåer passar bäst i naturmarker som inte ligger alldeles intill bostäderna.

Friställning

Friställning innebär att man väljer ut ett eller flera träd som är gamla, eller som ska ges möjlighet att bli gamla. Dessa friställs genom att man tar ned alla andra träd som

växer in i de större trädens kronor. Handlar det om riktigt gamla jätteträd brukar man rekommendera att ta bort alla träd inom en radie av fem meter utanför det stora trädets krona. Är det mindre träd som ska friställas så kan den fria zonen göras mindre.

Gallring eller fällning av enstaka träd

Fällning av enstaka träd eller gallring görs på likartat sätt som selektiv röjning, bara med den skillnaden att träden är större. Man väljer helt enkelt att ta bort vissa träd för att ge plats åt andra.

Exempel på träd som man gärna sparar: Gamla träd, grova träd, knotiga, senvuxna träd, träd med låg krona som på sikt kan bli jätteträd, ädellövträd, sälg, asp, blommande och bärande träd, döda och ihåliga träd och boträd.

Exempel på träd som tas bort: Träd med höga smala stammar som skuggar eller som konkurrerar med utrymmet med mer värdefulla träd. Det gäller att ta bort lagom mycket beroende på hur området ska skötas i framtiden. Tar man bort för mycket så att det blir för öppet, skapar

man ett större skötselbehov i framtiden.

Innan man börjar såga bör man märka ut det som ska sparas respektive det som ska tas bort. Ett vanligt sätt är att märka det som ska sparas med färgade band och det som ska tas bort med märkfärg. Detta brukar kallas att stämpla. Är man osäker på vad som bör fällas bör man vid stämplingen ta hjälp av någon med relevant kompetens.

Det är viktigt att titta upp på trädkronorna när man gör sin stämpling. Om krontaket blir för glest är det stor risk att det börjar växa mycket sly på marken, om man inte planerar för en återkommande årlig skötsel.

När man fäller stora träd får man gärna lämna stubbar. Dessa kan bli en tillgång i skogen. De kan bli trevliga sittplatser eller stimulera till lek, och efterhand som de murknar och blir gamla bidrar de också till den biologiska mångfalden.

